

«ЖИТТЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ ПЕДАГОГІЧНИХ КУЛЬТУР: УКРАЇНА – КРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Компаративний практико-зорієнтований збірник

Олена Ігорівна Локшина,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу порівняльної педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-5097-9171>

КОМПЕТЕНТНІСНА ОСВІТА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ – ВІД ІДЕЇ ДО ПРАКТИКИ¹

Проголошення Європейським Союзом (ЄС) у 2006 р. ключових компетентностей необхідними характеристиками громадян суспільства знань, що його розбудовує Європейська Спільнота, стало заключним акордом у тривалому пошуку державами-членами та усією міжнародною спільнотою сенсу компетентностей і їх місії в освіті.

Європейські учені, серед яких В. Брецінка (Wolfgang Brezinka), вважають, що сучасне поняття «компетентність» походить від грецького “arête” (αρετή). У стародавній Греції воно означало: “вищість”, “добродесність”, “майстерність”, “вміння”. Наголошуючи на домінуванні на початковому етапі значення “вищість”, науковці зазначають, що у цьому значенні корінь слова став основою для творення нового – “aristos” («аристократичний») [15].

Поступово “arête” почало використовуватися для позначення відносно постійної якості особистості, що цінується суспільством, у якому вона живе.

¹ Цей розділ ґрунтується на таких опублікованих працях автора: Локшина О.І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.). – Київ: СПД Богданова А.М., 2009. – 404 с; Локшина О.І. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року // Український педагогічний журнал. – 2019. – № 3.

З того часу поняття компетентності пройшло тривалий шлях розвитку, перш ніж набути сучасних обрисів. На думку П. Хейджера (Paul Hager), його еволюція в освіті структурується на такі етапи:

– перший (1960–1970 рр.) – біхевіористичне трактування поняття, коли компетентність розумілася як проста демонстрація діяльності в рамках виконання окремих фрагментів завдань, спрямованих на розвиток навичок;

– другий (1970–1990 рр.) – компетентності трактуються як навички загального характеру, які визначають суть майбутньої діяльності або виконання певних дій;

– третій (з 1990 р.) – компетентності трактуються як такі, що обов'язково потребують як елементу виконання, так і обов'язкового володіння індивідуумом певними інтелектуальними, моральними та соціальними якостями [9, с. 413].

Вважається, що поняття “компетентність” було запроваджено у США в 1965 р. Н. Хомським (Noam Chomsky) у контексті теорії мови, зокрема трансформаційної граматики. У лінгвістичному вимірі внесок у дослідження компетентностей зроблено С. Крашеном (Stephen Krashen) в рамках *моніторингової теорії* (Monitor Theory, 1981) та Р. Еллісом (Robert Ellis) у його *змінній компетентностній моделі* (Variable Competence Model, 1984). Природа мовних компетентностей досліджувалася також Д. Г. Хімзом (Dell Hathaway Hymes, 1974), Ю. Хабермасом (Jürgen Habermas, 1981), Я. Е. ван Еком (Jan Ate van Ek, 1986).

У педагогічній освіті компетентність в рамках компетентнісного руху у 60-х рр. ХХ ст. розглядалися з позиції біхевіоризму. За такого підходу остання характеризувалась детальним аналізом поведінкових аспектів професійних завдань та інструкціями щодо їх реалізації з відповідними інструментами оцінювання кожного етапу. Така деталізація, вважають голландські вчені Х. Біеманс (Harm Biemans), Л. Ніувенгуїс (Loek Nieuwenhuis), Р. Поелл (Rob Poell), призводила до значних складнощів у розробці цілісного змісту, що в результаті негативно вплинуло на розвиток самої ідеї компетентнісно-базованої

педагогічної освіти у США, яка асоціювалась лише з оволодінням певною технікою викладання [5. с. 2].

Використання компетентностей у професійно-технічній освіті розглядалося як інструмент подолання розриву між теоретичними знаннями, що надавала учням освіта, та вимогами ринку праці. Під таким кутом зору компетентності трактувались як:

- “характеристики особистості, які забезпечують ефективне виконання завдання”;
- “характеристики особистості, які забезпечують різницю між правильним та відмінним виконанням завдання на конкретній посаді, підприємстві”;
- “уміння та поведінка, які демонструють люди, виконуючи роботу” [16, с. 13].

З 70-х років ХХ ст. в Європі під впливом теорії когнітивізму, прихильники якого розпочали дискусію щодо природи людського мислення й адаптації індивідуумом знань в процесі навчання, компетентності поступово стали розглядатися як інтегровані здатності, необхідні для виконання складних завдань на робочому місці в рамках так званої ідеї «знання виробничого процесу», який передбачає інтеграцію знань з окремих професій/посад в цілісне знання про процес виробництва. Цим фактично було відкрито шляхи для поширення компетентностей на освіту взагалі, а пізніше – її трансформації на компетентнісні засади.

Новий погляд, відзначає О. Пометун, аналізуючи концептуальні розвідки зарубіжних педагогів у “компетентнісній” царині, відкрив широкий спектр питань для дослідження. Це, зокрема, сутність компетентностей та їх потрібність людині, суспільству, взаємозв’язок між ними, вплив на них політичних, соціальних та економічних чинників, ступінь їх універсальності тощо [4, с. 18].

М. Роменвілль (Marc Romainville), зокрема, дійшов висновку, що хоча французький термін “competence” спочатку використовувався у професійній освіті для характеристики здатності педагога виконувати конкретне завдання (біхевіористське трактування), останніми роками спостерігається тенденція

його поширення і на загальну освіту, де він означає певну “здатність або потенціал для ефективного виконання дій у конкретному контексті” [11, с. 13].

М. Сміт (Mark Smith), як і М. Роменвілль, важливою характеристикою компетентності проголосив здатність індивідуума продемонструвати внутрішні характеристики в дії. У його формулюванні компетентність – це “комбінація взаємопов’язаних когнітивних та практичних вмінь, знань, мотивації, ціннісних та етичних характеристик, ставлень, емоцій та інших соціальних і поведінкових компонентів, які разом можуть бути мобілізовані для ефективної діяльності у конкретному контексті” [13, с.2].

Ф.Е. Вайнерт (Franz Emanuel Weinert) запропонував перелік базових складових компетентності, до якого включив: знання, розуміння, вміння, дію та досвід [16, с. 17].

Дж. Кулаген (John Coolahan) відзначив важливість освіти для набуття індивідуумом компетентностей. Виходячи з цих міркувань, він визначив компетентність як “загальну здатність, що базується на знаннях та досвіді, яку набув індивідуум через освітню практику” [11, с. 13].

Тривалі дискусії науковців дали можливість виокремити чотири базові характеристики поняття “компетентність”. Вчені дійшли висновку, що:

- для демонстрації компетентності обов’язково потрібен контекст;
- компетентність завжди є результатом, характеристикою того, що може робити індивід, а не описує процес, під час якого індивід набув цю компетентність;
- для вимірювання здатності індивіда щось робити потрібні чітко визначені та затверджені стандарти;
- компетентність є мірою того, що індивід може робити у конкретно визначений час [15].

З 90-х років ХХ ст. наукові розвідки щодо сутнісних характеристик компетентностей вийшли на новий рівень – стартує етап дослідження проблеми компетентностей в освіті на рівні міжнародних організацій, розпочинається спільний пошук країнами підходів до класифікації та добору ключових компетентностей.

Вважається, що платформу для розбудови концепту ключових компетентностей було закладено у Всесвітній декларації про освіту для всіх “Назустріч базовим освітнім потребам” (World Declaration on Education for All “Meeting Basic Learning Needs”), затвердженій на Всесвітній конференції з освіти для всіх (World Conference on Education for All: Meeting Basic Learning Needs), яка проходила у Таїланді (Джомтєн) у 1990 р.

Хоча у Декларації не звучить термін “компетентність”, фактично у Статті 1, Параграфі 1 наведено перелік життєво важливих умінь, необхідних для існування у сучасному світі. Зазначається, що кожний індивідуум – дитина, молода людина та дорослий – повинні отримувати користь від освіти, яка покликана задовольняти їхні базові освітні потреби. Останні включають як “перелік базових вмінь (уміння читати, писати та говорити, лічити та розв’язувати задачі), так і базовий зміст освіти (знання, цінності та ставлення), що необхідні людині для виживання, розвитку її здібностей та роботи в гідних умовах, всебічній участі у розвитку суспільства, покращання якості життя, прийняття рішень та продовження навчання” [17, с.2]. Фактично у Декларації вперше на міжнародному рівні було акцентовано як ідею необхідності володіння у сучасному світі життєво необхідними вміннями, так і визначено перелік, який повинна транслювати освіта.

Подальший внесок у розвиток теми ключових компетентностей було зроблено у 1996 р. в рамках ЮНЕСКО у Доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI століття “Освіта. Прихований скарб”, відомої як Доповідь Жака Делора. У документі сформульовано чотири стовпи, на яких має базуватися освіта XXI століття: “уміння жити разом”, “уміння вчитись”, “уміння діяти” та “уміння бути”, які розглядаються як глобальні компетентності [8].

До “уміння жити разом” було включено розуміння культури, традицій і духовних цінностей інших народів та, на цій основі, формування нової моралі, яка б сприяла мирному співіснуванню, уникненню конфліктів й непорозумінь.

“Уміння вчитись”, яке проголошувалося необхідним для навчання впродовж життя, пропонувалося формувати шляхом поєднання загальноосвітнього напряму з поглибленим вивченням низки окремих предметів.

“Уміння діяти”, зазначалось у Доповіді, це – компетентність, що надає людині змогу діяти в різних ситуаціях, часто непередбачуваних, працювати в команді.

“Уміння бути” повинно включати навички для реалізації задатків кожної особистості – уяву, фізичну силу, естетичний смак, здатність спілкуватися з іншими, природну харизму лідера тощо.

Практично водночас інша міжнародна організація – Рада Європи – наголосила на важливості набуття молодими європейцями ключових компетентностей. У Доповіді “Ключові компетентності в Європі” (Key Competencies in Europe), представленій експертом В. Хутмахером (Walo Huttmacher) у 1996 р. на симпозіумі у Берні (Швейцарія), присвяченому проблемам середньої освіти, акцентувалося на важливості дослідження ключових компетентностей в освіті та підкреслено, що незважаючи на існування різних підходів до їх розуміння, спільним є усвідомлення, що поняття “компетентність” ближче до “знаю як”, ніж “знаю що”.

У трактуванні Ради Європи компетентність – це “загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, яку індивід набув у процесі навчання”. Компетентності не можуть бути зведені до фактичних знань – “бути компетентним не є у всіх випадках синонімом бути вихованим або освіченим”, зазначається у Доповіді [10, с. 4].

Перелік з п’яти груп ключових компетентностей, якими мають володіти молоді європейці, запропонований Радою Європи, відображав погляди цієї організації на майбутнє Європи як багатонаціонального і багатокультурного континенту, що швидко розвивається в умовах глобальних трансформацій [Там само, с. 11]. Це:

– політичні та соціальні компетентності – здатність брати на себе відповідальність, взаємодіяти з іншими, розв’язувати конфлікти мирним шляхом, брати участь у розбудові демократичного суспільства;

– компетентності, пов’язані з життям у багатокультурному суспільстві, – для того, щоб ліквідувати расизм та ксенофобію, розвивати толерантність, освіта повинна озброювати молодь такими компетентностями, як уміння визнавати та

приймати відмінності, поважати інших, співіснувати з представниками інших культур, мов та релігій;

- компетентності, що стосуються володіння усним та письмовим спілкуванням, включаючи знання більш ніж однієї мови;

- компетентності, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, – володіння новітніми технологіями, розуміння можливостей та шляхів їх застосування, їхніх сильних та слабких сторін, здатність критично сприймати інформацію, яка поширюється ЗМІ;

- уміння вчитися розглядається як базис для навчання упродовж життя у професійному та соціальному контекстах.

Важливу роль для подальшого розвитку сутності ключових компетентностей відіграла ОЕСР, під егідою якої протягом 1997–2003 рр. в країнах-членах проводилося дослідження “Визначення та добір компетентностей”, широковідоме під назвою DeSeCo (Definition and Selection of Competences).

Визначення поняття “компетентність” у дослідженні базується на функціональному чи потребо-зорієнтованому підході, який, на думку дослідників, надає можливість ефективно інтегрувати зовнішні потреби та індивідуальні характеристики, включаючи етичні та ціннісні.

Необхідною умовою реалізації компетентності було проголошено контекст. Так, у фінальному Звіті “Ключові компетентності для успішного життя та успішно функціонуючого суспільства” (Key competencies for a successful life and well-functioning society), опублікованому у 2003 р., компетентність трактується як “здатність індивіда успішно відповідати складним вимогам у конкретному контексті шляхом мобілізації психо-соціальних ресурсів, включаючи як когнітивні, так і некогнітивні аспекти” [12, с. 43].

Внутрішня структура компетентності, за результатами дослідження, визначається зовнішніми потребами та включає ментальний симбіоз здатностей, здібностей та схильностей кожного індивіда [12, с.44].

Поняття “ключова компетентність” визначається у дослідженні як така, що “надає особистості можливість ефективно брати участь у різних сферах суспільного життя і сприяє підняттю якості цього життя та розвитку

індивідуумів”. Таким чином, ключовій компетентності, що розглядається як комбінація взаємопов’язаних когнітивних навичок, ставлення, мотивації, емоцій та інших соціальних складових, ОЕСР відводить першочергову роль у сприянні успішній реалізації індивіда у суспільстві.

Цінністю проведеного дослідження стала розробка Категоріальної схеми ключових компетентностей. Асоціюючи “ключові” з поняттям “важливі”, було визначено три критерії для добору ключових компетентностей. Зокрема проголошувалось, що ключові компетентності мають:

- сприяти отриманню високоцінних результатів на індивідуальному та суспільному рівнях – йдеться про успіх у житті та злагоду в суспільстві;
- бути інструментами для досягнення важливих та складних цілей і протидії викликам у різних контекстах;
- бути важливими для всіх індивідів.

Потребо-зорієнтований підхід надав можливість вивести базову формулу існування індивіда у сучасному суспільстві, що передбачає його самостійну діяльність, застосування засобів та взаємодію з іншими. З огляду на це було виокремлено дев’ять ключових компетентностей, класифікованих за трьома категоріями: використовувати засоби у взаємодії (інтерактивно); взаємодіяти у гетерогенних групах; діяти автономно.

Важливим внеском стало усвідомлення рівневої природи компетентностей. У дослідженні розуміння прогресії від рівня до рівня при набутті компетентностей базується на еволюційній психології, яка проголошує постулат поступового розвитку розумових процесів. Таким чином, уперше було висунуто ідею про те, що при аналізі володіння індивідуумом компетентностей до уваги потрібно брати не факт володіння чи неволодіння тією чи іншою компетентністю, а визначати рівень володіння нею, що заклало підвалини для наукових розвідок у царині оцінювання набуття учнями компетентностей.

Не менш важливим для подальшого розвитку компетентнісного концепту стало визнання того, що компетентностей можна навчити. Це, відповідно, поставило питання адекватного структурування змісту освіти для формування компетентностей та добору переліку ключових компетентностей, яких повинні

набути молоді люди після закінчення формальної освіти. Розглядаючи зміст як основний інструмент формування ключових компетентностей, дослідники запропонували розподіляти їх на дві великі групи:

- предметно-базовані, що включають базові наукові та математичні компетентності, комп'ютерну грамотність та компетентність з використання різних засобів;

- крос-предметні, які включають метакогнітивні компетентності, особистісні та міжособистісні.

ЄС не менш активно долучився до дослідження природи компетентностей з метою їхнього ефективного використання в системах освіти держав-членів. Серйозним доробком стало дослідження “Ключові компетентності. Концепт, що розвивається у загальній середній освіті”, проведене у 2002 р. Європейською комісією під адмініструванням EURYDICE [11].

У класифікації, запропонованій у дослідженні, ключові компетентності, які має формувати середня школа, об'єднано у сім груп.

До першої групи віднесено вміння читати, писати та лічити..

До другої групи – “загальні навички” (generic skills), які називались предметно-незалежними або трансверсійними компетентностями, тому що не формуються окремими навчальними предметами. Це – вміння спілкуватися, вирішувати проблеми, вчитись, бути лідером.

До третьої групи включено так звані персональні компетентності – самоповагу, ініціативність, відповідальність, креативність, настійливість.

Надзвичайно важливими для економічної і суспільної інтеграції в багатонаціональній та багатокультурній Спільноті вбачаються соціальні або міжособистісні компетентності, представлені у четвертій групі. Це – повага до культур та традицій, підтримка професійних стосунків, а також громадянськість, що інтерпретується як активна участь індивідуумів у житті громади.

До п'ятої групи віднесено ІКТ компетентності, які трактуються як ключ до успішного функціонування у суспільстві знань.

Визнанням особливої значущості володіння громадянами іноземними мовами для життя у багатокультурному просторі Спільноти було їх виокремлення в окрему (шосту) групу.

До сьомої групи віднесено володіння науковою грамотністю, яка трактується як “здатність застосовувати наукові знання, ставити запитання та робити вмотивовані висновки для розуміння й прийняття рішень щодо світу природи та тих змін, що спричинені діяльністю людини” [11, с.17].

Підсумком дискусій у компетентнісній сфері в рамках ЄС стало затвердження Рекомендацією Європейського Парламенту та Європейської Ради від 18 грудня 2006 р Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя.

Європейською довідковою рамкою офіційно протрактовано компетентність як комбінацію знань, вмінь і ставлень, що виявляються у відповідному контексті.

Довідковою рамкою визначено вісім ключових компетентностей, що необхідні громадянам для успішного функціонування в Європейській Спільноті, а саме:

- Спілкування рідною мовою;
- Спілкування іноземними мовами;
- Математична компетентність та базові компетентності з науки і технологій;
- Цифрова компетентність;
- Вміння вчитися;
- Соціальна і громадянська компетентності;
- Ініціативність та підприємливість;
- Культурна обізнаність та самовираження .

Як зазначається у Рекомендації Європейського Парламенту та Європейської Ради від 18 грудня 2006 р., метою запровадження такої довідкової рамки було:

- офіційно визначити та затвердити перелік ключових компетентностей, що необхідні для соціального становлення, активного громадянства, соціальної злагоди та працевлаштування в суспільстві знань;

– підтримати діяльність держав-членів ЄС з формування у молоді по завершенні формальної освіти ключових компетентностей, на рівні, що є необхідним для успішного подальшого персонального розвитку й розбудови кар'єри, а у дорослих – для життя у сучасному світі;

– забезпечити розробників політики, надавачів освітніх послуг, роботодавців, освітян і здобувачів освіти європейським довідковим інструментом для синхронізації зусиль у напрямі досягнення спільно визначених цілей;

– надати ключові орієнтири для подальших дій на рівні ЄС в контексті реалізації програми «Освіта і навчання 2010» [14, с. 13].

Отже, з прийняттям Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя Брюсселем було запропоновано новий концепт сучасної європейської освіти, яка має формувати у здобувачів освіти життєво важливі характеристики універсального характеру для застосовування у різних швидкозмінних контекстах – індивідуальному, професійному, соціальному. З цією метою складовими ключової компетентності названо не лише знання, а й вміння/навички і ставлення, як і здатність їх застосовувати у реальному житті.

Таким чином, Європейська довідкова рамка спричинила трансформацію самих концептуальних засад європейської освіти. Йдеться про зміну розуміння місії навчання у напрямі переходу від трансляції знань (енциклопедичний підхід) до формування персональних характеристик особистості для життя у сучасному світі (компетентнісний підхід).

Іншим фундаментальним здобутком Рамки проголошено гарантування соціальної справедливості в освіті. У вище цитованому документі підкреслюється, що ключові компетентності, що їх має формувати й розвивати освіта у європейців, покликані задовольняти життєві потреби різних верств населення (включно з людьми з особливими потребами, представниками національних меншин тощо), гарантуючи, таким чином, усім рівний доступ до освіти [14, с. 13].

В умовах жорсткої конкуренції у глобалізованому світі ЄС докладає

максимум зусиль для збереження ролі економічного лідера, розглядаючи освіту як ключовий інструмент для розбудови суспільства знань. Рух у цьому напрямі втім не обмежується лише вагомими здобутками. За офіційними даними один з п'яти школярів в ЄС демонструє недостатній рівень володіння базовими навичками з читання, математики та природознавства (результати PISA 2016); 44% населення ЄС володіє на низькому рівні, а 19% – абсолютно не володіє цифровою компетентністю [6, с. 4].

З метою адаптації Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя видання 2006 року до нових політичних, економічних та суспільних реалій на основі проведених досліджень і консультацій Рекомендацією Ради від 22 травня 2018 р. «Про ключові компетентності для навчання впродовж життя» (2018/C 189/01) була затверджена оновлена Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя видання 2018 року [7].

В оновленій Рамці підтверджено позицію ЄС щодо розуміння компетентності як комбінації знань, вмінь і ставлень та запропоновано трактування усіх цих трьох складових. Так, у трактуванні ЄС:

– знання охоплюють факти і дані, концепти, ідеї і теорії, що сприяють розумінню певної галузі чи предмета;

– вміння: це здатність здійснювати діяльність із застосуванням набутих знань для досягнення результатів;

– ставлення: образ мислення щодо дій й реагування на ідеї, поведінку осіб чи ситуації [7].

Інновацією стала ідея наскрізності ключових компетентностей – йдеться про проголошення цілісності освітнього простору для набуття компетентностей шляхом поєднання формальної, неформальної та інформальної освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння трактування ключових компетентностей в Європейській довідковій рамці ключових компетентностей для навчання впродовж життя 2006 р. та 2018 р.

Європейська довідкова рамка	Європейська довідкова рамка

ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006 р.)	ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018 р.)
Ключові компетентності – це такі компетентності, які потрібні всім індивідуумам для особистісної реалізації та розвитку, активної громадянської позиції, соціального включення та зайнятості [14].	Ключові компетентності – це такі компетентності, які потрібні всім індивідуумам для особистісної реалізації та розвитку, працевлаштування, соціальної інтеграції, сталого способу життя, успішного життя в мирних суспільствах, управління здоровим способом життя та активного громадянства. Вони набуваються в перспективі освіти впродовж життя, від раннього дитинства упродовж дорослого життя, а також засобами формальної, неформальної та інформальної освіти в усіх контекстах, охоплюючи сім'ю, школу, робоче місце, соціальне оточення та інші громади [7].

Не менш важливим у новому баченні компетентностей є акцент на неперервності – компетентність є відкритим утворенням, яке індивід може розвивати в контексті освіти впродовж життя.

Незмінним в оновленій Рамці залишилася кількість ключових компетентностей – вісім, водночас частково відбулися зміни у їх назвах та розумінні сутності (табл.. 2).

Таблиця 2

Порівняння переліку ключових компетентностей в Європейській довідковій рамці ключових компетентностей для навчання впродовж життя 2006 р. та 2018 р.

Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006 р.)	Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018 р.)
Спілкування рідною мовою	Грамотність
Спілкування іноземними мовами	Багатомовна компетентність
Математична компетентність та базові компетентності з науки і технологій	Математична компетентність та компетентність з науки, технологій і техніки
Цифрова компетентність	Цифрова компетентність
Вміння вчитися	Особистісна, соціальна компетентність та вміння вчитися

Соціальна і громадянська компетентності	Громадянська компетентність
Ініціативність та підприємливість	Підприємницька компетентність
Культурна обізнаність та самовираження	Культурна обізнаність та самовираження

Грамотність² – це здатність ідентифікувати, розуміти, висловлювати, створювати та інтерпретувати поняття, почуття, факти та думки як усно, так і у письмовій формі за допомогою візуальних, звукових / аудіо- та цифрових матеріалів з різних дисциплін та у різних контекстах. Вона включає володіння здатністю спілкування й ефективного налагодження контактів з іншими людьми у належний і творчий спосіб.

Розвиток грамотності формує основу для подальшого навчання і лінгвістичної взаємодії. Залежно від контексту, грамотність може розвиватися рідною мовою, мовою навчання та / або офіційною мовою країни або регіону, де мешкає особа.

Багатомовна компетентність визначає здатність застосовувати різні мови для спілкування належним чином та ефективно. Вона широко транслює основні показники грамотності: багатомовна компетентність базується на здатності розуміти, висловлювати та інтерпретувати поняття, почуття, факти та думки як усно, так і письмово (слухати, говорити, читати та писати) у відповідному діапазоні соціальних та культурних контекстів відповідно до бажань або потреб особистості. Мовні компетентності інтегрують історичний вимір та міжкультурні компетентності, базуючись на здатності бути посередником між різними мовами та медіа, як це зазначено у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти. За необхідності, вона передбачає підтримку і подальший розвиток компетентності володіння рідною мовою, як і офіційною мовою (мовами) країни проживання.

Математична компетентність та компетентність з науки, технологій і техніки.

² Переклад опису ключових компетентностей, представлений в оновленій Європейській рамці ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018), зроблено співробітниками відділу порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України – О.І. Локшиною, А.П. Джурило, М.М. Тищенко, О.М. Шпарик.

А. Математична компетентність – це здатність розробляти та застосовувати математичне мислення та розуміння для розв’язування задач у повсякденних ситуаціях. Базуючись на ґрунтовному володінні лічбою, увагу зосереджено на процесі та діяльності, як і на знаннях. Математична компетентність охоплює, різною мірою, здатність і бажання використовувати математичні способи мислення та презентації (формули, моделі, конструкти, графіки, діаграми).

В. Компетентність в науці – це здатність і бажання пояснювати світ природи шляхом застосування суми знань та методології, включно із спостереженням та проведенням дослідів, з метою визначення проблем та формулювання висновків, які базуються на фактах. Компетентності з технології і техніки передбачає застосування відповідних знань і методології у відповідь на людські бажання і потреби. Компетентність з науки, технології та техніки охоплює розуміння трансформацій, що спричинені діяльністю людства, та відповідальність за них як окремих громадян.

Цифрова компетентність передбачає впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодію з цифровими технологіями для навчання, роботи участі у суспільному житті. Вона охоплює інформаційну грамотність, здатність спілкування та співпрацю, медіа грамотність, створення цифрового контенту (включаючи програмування), безпеку (включаючи цифрове благополуччя та компетенції, пов’язані з кібербезпекою) інтелектуальну власність, що стосується вирішення проблем та критичного мислення.

Особистісна, соціальна компетентність та вміння вчитися є здатністю розмірковувати, ефективно управляти часом та інформацією, працювати з іншими у конструктивній формі, мати власну позицію та керувати власним навчанням і кар’єрою. Ця компетентність включає здатність справлятися з невизначеністю і складнощами, вміння вчитися, підтримувати фізичне та емоційне самопочуття і здоров’я, бути здатним вести усвідомлене здорове та орієнтоване на майбутнє життя, співпереживати і керувати конфліктами в інклюзивному та підтримуючому контексті.

Громадянська компетентність означає здатність діяти як відповідальний громадянин та повною мірою брати участь у суспільному житті на основі усвідомлення соціальних, економічних, правових та політичних концептів і структур, як і глобальних трансформацій та сталого розвитку.

Підприємницька компетентність – це здатність реагувати на можливості та ідеї та перетворювати їх у цінності для інших. Вона базується на творчості, критичному мисленні та вирішенні проблем, акцентуючи ініціативу і наполегливість, вміння співпрацювати, щоб планувати та управляти проектами, які мають культурну, соціальну або комерційну цінність.

Культурна обізнаність та самовираження передбачає розуміння та повагу до того, як ідеї та зміст творчо виражаються та комунікуються у різних культурах та засобами різних галузей мистецтва, інших культурних форм. Вона включає в себе участь у розумінні, розробленні та вираженні власних ідей та почуття місця чи ролі в суспільстві у різних формах та контекстах.

Зміни, що зроблено у переліку ключових компетентностей, у робочому документі Європейської Комісії, що є додатком до Пропозиції до Рекомендації Ради щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя» (2018), пояснюються таким чином:

«**Спілкування рідною мовою**» (2006) трансформовано у «**Грамотність**» (2018): достатній рівень грамотності є основою для розвитку ключових компетентностей. Водночас, низький рівень грамотності є поширеним явищем серед населення усіх вікових груп в ЄС. З огляду на це компетентність «Спілкування рідною мовою» замінено на компетентність «Грамотність» з метою акцентування її важливості, принаймні, з однієї мови, в контексті сучасного глобалізованого суспільства з його міграційними процесами та тенденцією мобільності.

«**Спілкування іноземними мовами**» (2006) – «**Багатомовна компетентність**» (2018): навчання мовам і можливість спілкуватися більш ніж однією мовою залишається однією з ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Зазначене актуалізує поліпшення розвитку

лінгвістичних компетентностей і підкреслення важливості вивчення мов в багатомовних суспільствах.

Окрім того, в умовах відкритості європейських суспільств, зростання мобільності та багатомовності сімей межа між рідною та іноземними мовами поступово розмивається – це сприяло запровадженню замість компетентностей спілкування рідною мовою і спілкування іноземними мовами компетентності грамотності і багатомовної компетентності

«Математична компетентність та базові компетентності з науки і технологій» (2006) – **«Математична компетентність та компетентність з науки, технологій і техніки»** (2018): хоча опис ключових компетентностей з математики, науки і технологій у Рамці 2006 р. повністю відображає вимоги сьогодення, все більш актуальною нині стає підтримка молоді в оволодінні основами STEM–освіти. Трактуювання цієї компетентності у Рамці 2018 р. підкреслює природу науки як процесу і способу мислення, акцентуючи важливість наукового мислення для менеджменту інформації. Трактуювання **«Математична компетентність та компетентність з науки, технологій і техніки»** 2018 р. більш виразно узгоджується з термінологією STEM.

«Цифрова компетентність» (2006) – **«Цифрова компетентність»** (2018): в оновленій Рамці 2018 р. визначення цифрової компетентності модифіковано для реагування на швидкозмінний цифровий контекст. Окрім того, модифікований варіант 2018 р. збагачено реаліями медіаграмотності і критичного мислення, передусім, в контексті використання соціальних медіа.

«Вміння вчитися» (2006) – **«Особистісна, соціальна компетентність та вміння вчитися»** (2018): особистісні та міжособистісні навички, які іноді називають «життєвими навичками», «соціально-емоційними», «м'якими навичками», або «трансверсальними/наскрізними навичками», стають все важливими у сучасному суспільстві. Вони покликані відповідати зростаючим потребам індивідуумів у боротьбі з невизначеністю і змінами, щоб залишатися стійкими, розвиватися особистісно і будувати успішні міжособистісні відносини. **«Особистісна, соціальна компетентність та вміння вчитися»** об'єднує такі складові компетентностей Рамки 2006 р., як **«Вміння вчитися»** і

«Соціальна компетентність», включно з такими навичками, як критичне мислення, робота в команді, міжкультурна комунікація та вирішення проблем..

«Соціальна і громадянська компетентності» (2006) – **«Громадянська компетентність»** (2018): громадянська компетентність набуває ваги, все більше підкреслюючи роль громадянства, демократичних цінностей і прав людини в сучасних глобальних суспільствах. Розуміння необхідності підтримки сталості суспільства, економіки та екосистем, а також практика сталого способу життя є ключовим елементом цієї компетентності. Важливим розглядається заохочувати індивідумів діяти як відповідальні, активні громадяни, що здатні зробити свій внесок у мирне, толерантне, інклюзивне та безпечне суспільство. У цьому контексті посилено медіаграмотність та міжкультурні навички.

«Ініціативність та підприємливість» (2006) – **«Підприємливість»** (2018): оновлене визначення підприємницької компетентності узгоджується з її трактуванням, що зроблено у Рамці підприємницької компетентності JRC (2016). У модернізованому варіанті креативність і здатність планувати і керувати процесами подані як основні аспекти підприємницького світогляду.

«Культурна обізнаність та самовираження» (2006) – **«Культурна обізнаність та самовираження»** (2018): трактування цієї компетентності було модернізовано з урахуванням більш широкого кола сучасних форм культурного вираження, а також для підкреслення того, як ця компетентність є вирішальним елементом у розумінні, розробленні та вираженні ідей, чієїсь ролі чи місця у суспільстві – фундаментальна складова здатності сприймати та формувати світ з почуттям ідентичності. В оновленому варіанті посилено позитивне і відкрите ставлення до інших культур і культурних відмінностей [6, с. 38-40].

Прийняттям у 2018 р. оновленої Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання протягом життя Брюсселем підтверджено:

– право, відповідно до «Європейських основ соціальних прав» (2017), кожного громадянина ЄС на якісну освіту і професійну підготовку;

– позицію щодо безальтернативності компетентнісної освіти у сучасному світі – для економіки знань запам'ятовування фактів і процедур є ключовим, але недостатнім для прогресу та успіху. ... Навички ... є інструментами для

того, щоб продемонструвати те, що було вивчено, в реальному часі, для того, щоб генерувати нові ідеї, нові теорії, нові продукти та нові знання, наголошується у Рекомендації Ради від 22 травня 2018 р. «Про ключові компетентності для навчання впродовж життя» [7, с. 2];

– однакову важливість усіх восьми ключових компетентностей, як і їх взаємопов'язаність.

Оновлений варіант Рамки відображає нові потреби європейських суспільств, які стрімко розвиваються під впливом глобалізаційних і технологічних викликів – з цією метою зроблено нові акценти у переліку ключових компетентностей (компетентність грамотності, багатомовна компетентність, математична компетентність та компетентність з науки, технологій і техніки) та у їх трактуванні.

Отже, в умовах глобалізаційних і технологічних трансформацій компетентнісний підхід перетворився на філософію, яка формує інноваційне бачення освіти, фундаментальних принципів її розвитку. Компетентнісна ідея в європейському просторі здолала довгий шлях, стартуючи від дискусій щодо базових характеристик цього утворення до виходу на рівень освітньої стратегії.

Офіційній перебудові національних систем освіти держав-членів на компетентнісні засади, що стартувала з проголошенням у 2000 р. у рамках Лісабонської стратегії важливості формування у громадян ЄС базових навичок, необхідних для життя у суспільстві знань, передували численні дослідження вчених та міжнародних організацій.

Трансформація національних систем освіти держав-членів на компетентнісні засади відбувається не уніфіковано, адже необхідним є:

– політична воля, яка передбачає спрямування освітньої політики на реалізацію компетентнісного концепту, що потребує значних фінансових та інших витрат;

– адаптація загальних підходів, запропонованих на рівні ЄС, до особливостей кожного конкретного суспільства з урахуванням національних традицій, цінностей та особливостей побудови системи освіти;

– синхронізація упровадження компетентнісного підходу між усіма ланками освіти, передусім з ланкою підготовки вчителів, які у більшості країн ЄС досі навчаються у контексті трансляції учням знань з їхнього предмету.

Потужний вплив компетентнісна ідея має і поза кордонами ЄС. Підтвердженням цього є її поступ в Україні. Сьогодні освіта в Україні офіційно визнана компетентнісно базованою – Закон України «Про освіту» (2017) метою освіти проголошує всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [1]. Слід підкреслити синхронізацію бачення компетентнісної освіти у Законі з європейським – перелік ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, що визначено Законом, фактично ідентичний європейському.

Водночас, в умовах динамічних глобалізаційних трансформацій практично через десять років після прийняття Європейської довідкової рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2006) ЄС ухвалив рішення про її модернізацію – на основі ґрунтовного аналізу успіхів та викликів у царині трансформації освіти у державах-членах на компетентнісні засади Рекомендацію Ради від 22 травня 2018 року «Про ключові компетентності для навчання впродовж життя» було затверджено оновлену Європейську довідкову рамку ключових компетентностей для навчання впродовж життя [1]. Осмислення інноваційного досвіду ЄС та поширення серед педагогічної громадськості в Україні є актуальним для національної освіти.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Локшина О.І. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року // Український педагогічний журнал. – 2019. – № 3.
3. Локшина О.І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.). – Київ: СПД Богданова А.М., 2009. – 404 с.
4. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : „К.І.С.”, 2004. – С. 16 – 25.
5. Biemans Harm. Competence-based VET in the Netherlands: Background and Pitfalls / Harm Biemans, Loek Nieuwenhuis, Rob Poell [et al.] // Berufs – und Wirtschaftspädagogik online. – 2005. – Issue 7 (April). – P. 1–14 p.
6. Commission Staff Working Document Accompanying the Document Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for LifeLong Learning SWD/2018/014 final – 2018/08 (NLE). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=SWD:2018:0014:FIN>
7. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7)
8. Delors J. Learning: the treasure within; report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century (highlights). – UNESCO, 1996 – 46 p.
9. Hager P. Is There a Cogent Philosophical Argument against Competency Standards? / Paul Hager // Philosophy of Education: Major Themes in the Analytic

Tradition: Problems of Educational Content and Practices; Ed. by Paul Hirst and Patricia White. Vol. 4. – Florence : Routledge, 1998. – P. 399 – 415.

10. Hutmacher W. Key Competencies in Europe / Hutmacher Walo // Report # DECS/SE/Sec-(96)-43 of the Symposium „A Secondary Education for Europe Project”. Berne, Switzerland, 27 – 30 March, 1996. – Strasbourg : Council for Cultural Cooperation, 1997. – 72 p.

11. Key Competencies. A Developing Concept in General Compulsory Education. — Brussels : European Eurydice Unit, 2002. – 182 p.

12. Key Competencies for Successful Life and Well-Functioning Society; Edited by Dominique S. Rychen and Laura H Salganik. – Göttingen : Hogrefe & Huber Publishers, 2003. – 219 p.

13. Nanzhao Z. Competencies in Curriculum Development / Zhou Nanzhao. – Paris : UNESCO-IBE, 2005. – 6 p.

14. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. (2006/962/EC) // Official Journal of the European Union, 30.12.2006. – L 394/10-394/18 EN.

15. Smith M. K. Curriculum Theory and Practice [Электронный ресурс] / Mark K. Smith // The Encyclopædia of Informal Education, 2000. – Режим доступа : www.infed.org/biblio/b-curric.htm.

16. Winterton, J., Delamare – Le Deist, F., Stringfellow, E. Typology of knowledge, skills and competences : Clarification of the concept and prototype." – Luxembourg: OOPEC (Office for Official Publications of the European Communities), 2006. – 131 p.

17. World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs. Adopted by the World Conference on Education for All Meeting Basic Learning Needs Jomtien, Thailand 5-9 March 1990. – UNESCO 1990. – 31 p.